

‘Vader, ik zal uw knaapje zijn’ Genoveva van Brabants omgang met haar symbolische tekort

Nele Bemong

‘Een historische roman van Streuvels!’¹

Vlak na het einde van de Eerste Wereldoorlog publiceerde de Nederlandse uitgever L.J. Veen Stijn Streuvels’ tweedelige bewerking van de populaire legendestof rond Genoveva van Brabant. Het eerste deel, dat 261 pagina’s telde en waarvan Streuvels het manuscript begin 1919 persoonlijk naar Amsterdam had gebracht, verscheen op 31 oktober 1919, het tweede deel, 216 pagina’s dik, kwam er in 1920.² In maart 1915 was Streuvels begonnen met het verzamelen van documentatie voor zijn roman;³ zelf zegt hij in totaal ‘een 500 boekdelen’ te hebben doorwrocht, die het hem mogelijk moesten maken de Genoveva-legende (waarvan hij, als eerste stap, de verschillende versies en uitgaven met elkaar was beginnen vergelijken) cultuurhistorisch in te kleden.⁴ Interessant is trouwens dat hij onder de ‘vakboeken’ die hij geraadpleegd heeft, zowel ‘alle mogelijke historische romans’ rekent als ‘geschiedenissen’.⁵ Ook liet hij zich bij zijn opzoeken helpen door dr. Robert Paul Oszwald, de Duitse uitgever-officier Anton Kippenberg en de Vlaamse geleerde en dorpspastoor Jules Claerhout.⁶ De 500 boekdelen waarvan Streuvels zelf gewag maakt, zijn volgens Speliers bijna zeker sterk overdreven, maar vast staat dat Streuvels zich bijzonder uitvoerig gedocumenteerd heeft, niet enkel over de Genoveva-legende als dusdanig, maar ook over haast elk detail uit het achtste-eeuwse leven onder de Merovingers.

Naar Streuvels’ eigen zeggen vormde het werk aan deze roman, ten minste ten dele, een vlucht voor de oorlogsomstandigheden. Aan zijn vriend Emmanuel de Bom schreef Streuvels in oktober 1916: ‘Genoveva is gelukkiglijk in die tijd geboren waar men niets hoort van het moderne zothuis...’ en in zijn oorlogsdagboek noteerde hij op de vijftiende van die maand: ‘om er niet aan te denken [aan de oorlog, nb] begeef ik mij tot over de oren aan ’t werk en ontvlucht zoveel mogelijk de tegenwoordige tijd – Genoveva moet me de huidige toestand doen vergeten’.⁷ Ook in een lezing voor de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde dertien jaar later, liet Streuvels doorschijnen dat zijn documentatiedrift niet enkel uit de aard van zijn werk voortkwam, uit het genre van de historische roman dat hij nu voor de eerste keer wilde beoefenen, maar vooral uit de particuliere contemporaine omstandigheden:

Ik zou er mij nooit zo diep in ondergedompeld hebben, en het opzet zou misschien wel tot een vroom besluit gebleven zijn, maar toen kwam de oorlog. Vier jaar volledig afgezonderd van de wereld, alle maatschappelijke betrekkingen stopgezet, zonder iets dat in den naasten tijd ene uitkomst vermoeden liet... Dit waren inderdaad zoveel gunstige factoren die aanzetten moesten om een werk van groten omvang te ondernemen en met alle geduld uit te voeren. Het zich inwerken in het onbekende van een tijdstip uit het verre verleden was dan nog het beste middel om de lelijkheid van den tegenwoordigen tijd te vergeten, met al ’t geen er op de wereld gebeurde.⁸

Hoewel Genoveva van Brabant nooit officieel heilig is verklaard, geniet ze wel de status van volksheilige, zowel in Duitsland en Frankrijk als in Nederland en België, en haar levensdrama (dat zich in de achtste eeuw afspeelt) heeft sinds de vijftiende eeuw (toen de legende ontstaan is) bijzonder sterk tot de volksverbeelding gesproken, zoals ook Stephanie Claes-Vetter getuigt in haar recensie in *Het Vlaamsche Land* in 1921: van alle oude sagen en legenden is het juist deze Marialegende die ‘is overgegaan van geslacht op geslacht, verteld rond den haard op winteravonden, waarbij de sappige bijzonderheden niet vergeten werden, door grootmoeders verhaald aan kleine kleuters in het schemerurtje na het Meilof’.⁹ Het levensverhaal van Genoveva van Brabant werd een geliefkoosd onderwerp voor volksverhalen en volksprenten, toneelstukken, muziekstukken, poppenspelen, zogenaamde ‘vliegende bladen’, enz.¹⁰ Harde bewijzen voor het bestaan van de personages uit deze legende zijn er niet. Verondersteld wordt dat één van de monniken uit het Laacher klooster de legende heeft ‘uitgevonden’ om zo pelgrims te lokken naar de net opgerichte kapel van Frauenkirchen, bij Maifelde in Duitsland.¹¹

Van februari tot september 1918 zette Streuvels zich aan het schrijven aan het eerste deel, dat handelt over de kinder- en adolescentenjaren van Genoveva, dochter van de hertog van Brabant, tot het moment van haar huwelijk met de Trierse paltsgraaf Siegfried. Van januari tot mei 1920, na een documentatiereis naar de Duitse Moezelstreek en de streek rond de kapel van Frauenkirchen in september 1919, werkte Streuvels ononderbroken door aan het tweede deel, dat nog in november van datzelfde jaar verscheen.¹² Het tweede boekdeel handelt over de meer traditionele elementen van de legende: Genoveva’s huwelijksleven op de Hoogen Semmer (Siegfrieds burcht), het vertrek van haar man op krijgstoct tegen de Saracenen, de vruchteloze verleidingspogingen van de Gallo-Romeinse ad interim burchtvoogd Golo, de zes jaar die ze, verstoten door haar echtgenoot op de ontelijke beschuldiging van ontrouw, met haar zoontje Dogenrijk, volledig aan zichzelf en de goddelijke voorzienigheid overgelaten, in het woud moet doorbrengen vooraleer Siegfried haar terugvindt, en Genoveva’s dood kort na hun hereniging, gevolgd door Siegfrieds vrijwillig kluizenaarschap. Enkele hoofdstukken verschenen overigens ook in de Vlaamse en Nederlandse periodieke pers, namelijk in de tijdschriften *Vlaamsche Arbeid*, *De Gids* en *Elsevier’s Geïllustreerd Maandschrift*.¹³

Onmiddellijk na het verschijnen van de tweedelige roman zette Streuvels zich koortsachtig aan het werk aan de volksuitgave *De schoone en stichtelijke historie van Genoveva van Brabant* die nog een jaar later, in 1921, zou verschijnen.¹⁴ In 1929, ten slotte, hield hij zijn lezing in de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde over de genese van zijn tekst, over de verschillende bronnen die hij had geraadpleegd, over de oorsprong van de legende, de handschriftoverlevering, de gelijkenissen ervan met andere, oudere sagen en legendes, over de eventuele ‘historische ondergrond’ en over de onderscheiden ‘bouwstenen’ van de legende en hun oorsprong. Uit Streuvels’ grondige bespreking van al zijn materiaal tijdens die lezing blijkt in ieder geval dat de legende rond Genoveva van Brabant zich steeds bijzonder rijk heeft getoond aan reminiscenties aan elementen uit de volkscultuur en dat ze een scala aan interpretaties heeft opgeroepen in de loop der tijden. De grootste kunstenaars hebben zich met het levensverhaal van deze volksheilige beziggehouden: Jacob Grimm, Ludwig Tieck, August Schlegel, Joseph Haydn, Erik Satie – het is slechts een kleine greep uit het aanbod aan namen. Streuvels beperkt zich echter niet tot een overzicht van de verschillende bewerkingen van de legende. Hij evalueert elke bewerking ook, hij

controleert zijn bronnenmateriaal zorgvuldig aan de hand van andere bronnen, hij maakt keuzes, hij selecteert.

De ‘reconstructie van het cultuurleven in ’t begin der VIIIe eeuw’ die Streuvels wilde bieden – en ik citeer hier de omschrijving die hij zelf in het *Isidoor Teirlinck Album* aanwendt¹⁵ – liet hem geen ruimte om in zijn roman in te gaan tegen de historisch geattesteerde kennis over de Merovingische periode; zelf zegt hij in zijn lezing uit 1929 duidelijk dat hij geprobeerd heeft ‘om alle anachronismen te vermijden in ’t geen de beschrijving en de handeling betreft’. Bovendien was hij voor wat betreft de gang van het verhaal en de karaktertekening van de personages op zijn minst ten dele gebonden door eerdere bewerkingen van de legende, zowel in binnen- als in buitenland; deze had hij allemaal met elkaar vergeleken ‘om er een definitieve tekst voor mijne uitgaaf uit samen te stellen.’¹⁶ Eenvoudig was dat niet, want de representatie van de figuur van Genoveva verschilt sterk in de diverse bewerkingen door de eeuwen heen. Streuvels diende een positie in te nemen te midden van de overgeleverde Genoveva-verteelingsvormen, waarvan hij er in zijn lezing uit 1929 overigens ook kort enkele overloopt. In die lezing lijkt hij duidelijk de kaart te trekken van Genoveva als ‘huisvrouw’ (zoals ze bijvoorbeeld ook wordt afgebeeld in de allereerste Nederlandstalige volksbewerking, het zogenaamde ‘blauwboekje’ dat in 1836 verscheen onder de titel *Leven van Genoveva van Brabant, huisvrouw van den doorluchtigen Palatijn Sifridus*¹⁷) in plaats van Genoveva als een mystieke en onaantastbare heilige. Belangrijk is dat ‘huisvrouw’ hier niet wordt gebruikt met een pejoratieve connotatie. In de titel van het blauwboekje is ‘huisvrouw’ synoniem voor ‘echtgenote’; in Streuvels’ roman komt de term vaak voor, en daar krijgt hij de als positief geduide connotatie ‘zorgzame gemalin’, ‘levenspartner’, met de nadruk op de actieve, zorgende rol van de echtgenote, zowel voor het gezin als voor de grotere gemeenschap. Deze positieve connotatie blijkt bijvoorbeeld duidelijk wanneer Genoveva in het tweede boekdeel de wens uit ‘dat hij [Siegfried] haar in allen ernst als zijne huisvrouw [...] zou behandelen’: ze wil ‘haren echtgenoot behulpzaam zijn en al hare aandacht wijden aan ’t bestuur en de beredding van het hof. Hare roeping was: de sterke vrouw te worden waarop de man zich verlaten kan als een steun in ’t leven.’ (II, 31).¹⁸

Het is een gelijkaardige Genoveva-representatie die Streuvels ook bewonderde in het Duitse volksboek uit 1813, dat een belangrijke bron vormde voor zijn eigen bewerking en dat hij in zijn lezing voor de Academie karakteriseerde als een volksboek dat ‘als een levend eigendom aan den bodem ontsprongen’ was.¹⁹ In plaats van de godvruchtige overlading uit René de Ceriziers’ Franse volksboek uit 1632, *L’innocence Reconnuë, ou Vie de Sainte Geneviève de Brabant*, was in de twee eeuwen jongere Duitse bewerking het familieleven opnieuw centraal komen te staan en werd Genoveva ‘weer de schone, deugdzaamste dochter’, die zich op de Hoogen Semmer ‘ene oprechte huisvrouw’ toont, ‘aan ’t spinrokken, zingend en bezig, zonder zweem van mystiekerij’.²⁰ Een gelijkaardige Genoveva trad trouwens ook al in Maler Müllers toneelbewerking *Golo und Genovefa* uit 1811 op. Müller gaf een heel vrije bewerking van de Genoveva-stof en verenigde elementen uit de Duitse sagebewerking met elementen uit het Nederlandse volksboek van Carolus van Houcke, *De Heilige Nederlandsche Susanna ofte het Leven van de Heilige Princesse Genoveva Huysvrauwe van den doorluchtigen palatijn Sifridus. Een leven vol van Godvruchtige onderwijzinghen, ende wonderbare teecken van de Goddelijke voorsichtigheit nutbaer voor menschen van allen state* (1645). Ook in Müllers drama was de heilige, en ik citeer Streuvels, ‘in ene gewone vrouw herschapen’.²¹

Hoewel Streuvels Geneveva inderdaad allerminst als een mystieke heilige afbeeldt, kan zijn Geneveva van Brabant toch niet een ‘gewone vrouw’ worden genoemd. In deze bijdrage zal ik laten zien hoe Geneveva een bijzondere rol voor zichzelf opeist in een maatschappij die door streng hiërarchische man-vrouwverhoudingen wordt bepaald. Daartoe onderzoek ik in het eerste gedeelte van deze bijdrage hoe in deze ‘cultuurhistorischen roman’ de man-vrouwverhoudingen in het Frankische rijk tijdens de Merovingische periode zijn verbeeld. Als enig kind van de hertog van Brabant is Geneveva in zekere zin een gefaald nakomelingschap. Ze zal het symbolische tekort van haar vrouw-zijn echter overstijgen en als enig vrouwelijk personage het recht opeisen om haar eigen rol en positie in de wereld te bepalen. Ironisch genoeg is het precies de lectuur van een heiligenleven (dat van Sint Radegundis) die haar doet kiezen voor een leven als ‘huisvrouw’. Door die zelfstandige keuze beklemtoont en bekrachtigt Geneveva niet alleen de waardigheid van die rol; tegelijk assumeert ze door de act van het kiezen ook een erg mannelijke rol. Haar keuze zorgt er bovendien voor dat de profetie die bij haar doopsel is uitgesproken, bewaarheid kan worden en dat haar ‘naam zal glanzen in de toekomst, lang nog nadat de nakomelingen uit [haren] stam zullen vergaan en vergeten zijn.’ (I, 56). Aldus weet ze meer luister bij te zetten aan het geslacht van de hertog van Brabant dan een mannelijke nakomeling ooit had kunnen doen en toont ze zich tegen alle verwachting in en ondanks haar sekse een meer dan waardige afstammeling voor haar vader.

Creatieve verbeelding van hiërarchische man-vrouwverhoudingen

Hoe worden de achtste-eeuwse man-vrouwverhoudingen in het Frankische rijk tijdens het Merovingische tijdperk creatief verbeeld? Al van in de eerste hoofdstukken van *Geneveva van Brabant* wordt duidelijk dat de seksen op de havezate van hertog Odo van Brabant hiërarchisch geordend zijn. Na een lange *Natureingang* waarmee het boek opent en die het volledige eerste hoofdstuk beslaat, begint het tweede hoofdstuk met een bezoek van de Frankische monnik pater Anshelm aan de hertogelijke woonst. Pater Anshelm, de overijverige kapelaan van de havezate die het als zijn persoonlijke missie ziet om het Germaanse heidendom volledig uit te roeien, komt de hertog om hulp vragen in zijn strijd tegen de hardnekkige heidense gewoonten. Omdat die laatste op ochtendronde is bij zijn horigen, staat de hertogin de monnik te woord. Al meteen blijkt duidelijk de hiërarchische verhouding tussen de seksen: de hertogin kan namelijk niet ‘op eigen hand’ handelen, ze kan de monnik enkel haar ‘voorspraak bij den hertog’ beloven (I, 11). Tegelijk verhaalt de verteller hoe de hertog tijdens zijn ochtendronde enkel aandacht heeft voor de werkmannen (I, 12): ‘Het vrouwenbedrijf liet de hertog onverlet en beschouwde die bezigheid – met een beetje plagerij – als minder belangrijk en iets waarover de hertogin best alleen de bereddering droeg.’ (I, 13). Op het eerste gezicht is er dus een strikte scheiding tussen de mannen- en de vrouwenwereld, en van een neutrale verhouding is geen sprake.

Die avond overlopen de hertog en hertogin als naar gewoonte de gebeurtenissen van de dag. Het gesprek komt op het bezoek van pater Anshelm en de hertogin toont zich genegen om de pater te helpen. Al snel blijkt echter dat ze het in de eerste plaats op een akkoordje wil gooien met de monnik, omdat ze hoopt op zijn voorspraak bij God: na tien jaar vruchteloos proberen is de hertogin namelijk in verwachting en ze is doodsbang het kind te verliezen door een miskraam. De hertog aanhoort haar echter ‘met een plooi van spot [...] die in zijn dikken baard verdoken liep’ (I, 14). Hij legt haar uit dat het geloof in God geen zaak van ‘geven en krijgen’ is: ‘Alzoo handel drijven met

God vind ik al te baatzuchtig... 't Geen de Heer van ons verzoekt moeten we volbrengen zonder bijgedachte op voordeel of gunst, mijn beste Hilde' (I, 14). Niet alleen spreekt de hertog zijn vrouw hierbij aan op een toon die als neerbuigend geïnterpreteerd zou kunnen worden ('mijn beste Hilde'), ook monkelt hij nog eens in zijn baard bij het gebrek aan gezond verstand van zijn vrouw (I, 15). Vervolgens legt hij zijn vrouw uit hoe hij de zaken ziet. Hij hanteert daarbij een erg neerbuigende en belerende toon, en laat zijn vrouw niet uitspreken als ze iets tegen zijn argumenten wil inbrengen. De beschrijving van de reactie van de hertogin op de monoloog van haar echtgenoot is veelzeggend: 'De hertogin zweeg gelijk altijd als ze overvoerd werd door bewijzen en ondervinden moest dat in 't redeneeren haar gemaal sterker was dan zij.' (I, 16).

De hertogin wordt door de auctoriële verteller voorgesteld als heel wat minder intelligent dan haar man, en dat gebrek aan rede en intellect wordt nog onderstreept door haar halsstarrige weigering om de kritiek van haar man op de misplaatste ijver van de Frankische priesters (I, 16) te begrijpen en bij te treden, in het bijzonder waar het pater Anshelm betreft, die in de roman bijzonder negatief gekarakteriseerd wordt in niet mis te verstane vertelcommentaren. In de ogen van de hertogin echter zijn alle dienaren Gods boven gewone stervelingen verheven ('Met haar kinderlijk gemoed zag zij in elken dienaar Gods iets van den bijbelschen profeet die over geheime krachten beschikt' (I, 16)), ook wanneer er heel wat valt aan te merken op de 'levenswandel' van die geestelijken – volgens de hertog 'een euvel waar 't meerendeel der Frankische geestelijken aan onderhevig is en wel de oorzaak dat hun werk zulke armtierige uitslagen heeft' (I, 16) – en ze blijft de mening toegedaan dat men zich 'gedwee' dient te 'voegen' naar hun regels en geboden (I, 16). De hertog daarentegen wordt voorgesteld als een verlichte geest die met zijn scherpe inzichten zijn tijd ver vooruit is. Zijn oordeel over het gedrag van de Frankische priesters ten opzichte van de heidense relictien in de tradities van zijn onderdanen luidt bijvoorbeeld:

Van Woen en Donar hebben zij [de Frankische priesters, nb] duivelen gemaakt en zij sloven zich af om het kwaad te verdrijven uit boomen, bronnen en steenen, maar geen van hen die denkt dat de duivel in de harten der menschen gescholen zit en men hem daaruit verdrijven moet. (I, 16)

De hertogin echter schikt zich in de onderdanige rol die de Frankische maatschappij haar oplegt – haar zwijgen hierboven is daar een duidelijk symbool van – en onderwerpt zich daarenboven geheel vrijwillig aan nog een tweede autoriteitsfiguur, de 'dienaar Gods'. Elke pater, priester, monnik, bisschop, maar ook elke zuster, wordt door haar met het grootste respect behandeld. Wanneer er later op de avond onverwachts een pelgrim op de hofstede aankomt, durft de hertogin dan ook 'geen woord in 't gesprek' tussen haar man en de pelgrim te mengen en houdt ze 'zich in haar vrouwelijke eerbaarheid, bescheiden gescholen'. Opnieuw uit haar onderdanigheid zich dus in haar stilzwijgen. Maar wanneer het gesprek op 'den zakelijken kant' komt (I, 22), treedt er een belangrijke verandering op: dan 'meende zij wel te doen zich te bemoeien in de schikkingen der reis en hare zorgen bij te brengen die buiten de bevoegdheid lagen van den hertog.' (I, 23). Ondanks de onderdanige positie van de vrouw in deze samenleving – een onderdanigheid die overigens in de Frankische verlovingsceremonie is ingeschreven, en die bij het uitspreken van de geloften officieel wordt vastgelegd en geïnstalleerd op het moment dat de bruid 'haren echtgenoot onderdanig en gewillig

beloof[t] te zijn' (I, 223) – is er dus een terrein waar de man geen bevoegdheid heeft en waar de vrouw vrije beslissingskracht heeft. Op dit zakelijke terrein kan de hertogin van Brabant, als de 'zorgvolle huisvrouw' die ze gezegd wordt te zijn (I, 22), zelfs 'bevelen' geven en haar man bepaalde dingen opdragen: 'En nu, Odo, *moet* *gij* den pelgrim het noodige geld bezorgen voor zijn onderhoud op den verren tocht.' (I, 23; mijn cursivering).

Wanneer de hertog met het merendeel van het manvolk op krijgstoct vertrekt, zoals haast elke lente gebeurt, verandert de dagelijkse gang van zaken op de Brabantse havezate aanzienlijk:

Heel het leven van het hof was [dan] samengetrokken in het vrouwenvertrek waar de hertogin en haar talrijk gevolg van maagden, gezelschapsdochters en dienstmeiden, afgezonderd bezig waren aan 't spinnen, aan 't weven, 't stikken en het naaien en kantwerken. (I, 31-32)

Ook deze keer treedt er een neerbuigende houding op in de beschrijving van de vrouwelijke bezigheden, maar ditmaal kan die niet worden toegeschreven aan één van de mannelijke personages, zoals eerder het geval was: toen kwam de spot telkens van de hertog. Nu is het de verteller die over het gekeuvel en gezang van de werkende dames opmerkt: 'het geleet soms aan het gesnap van een bende vogelen die zich vermeien op de boomen.' (I, 32). De woordkeuze is hier duidelijk niet neutraal. In weerwil echter van wat deze neerbuigende vertel- en personagecommentaren doen vermoeden, lijken de edelvrouwen in het Merovingische tijdperk toch een rol van enig belang te hebben vervuld in de zorg voor de gemeenschap. Hoewel er namelijk een man, Ludbold, achterblijft om als slotvoogd te zorgen voor 'den goeden gang der zaken op 't hof', komt deze slotvoogd wél elke dag op een vast tijdstip bij de hertogin 'raad vragen of bevelen ontvangen.' (I, 32). In de praktijk lijkt de hertogin dus wel degelijk de plaats van de hertog in te nemen wanneer die voor langere tijd afwezig is, maar voor de ogen van de buitenwereld moet er een mannelijke slotvoogd worden aangesteld. Hilde van Bourgondië toont zich minstens even betrokken bij het dagelijkse leven van de onderdanen als haar gemaal: ze neemt zijn ochtendrondes over, en in tegenstelling tot haar echtgenoot schenkt zij *niet* enkel aandacht aan de mannelijke onderdanen, maar bezoekt ze ook de vrouwen. De 'markgenooten' vergelijken haar zelfs met de 'weldoende vrouw Holle [een Germaanse vruchtbaarheidsgodin, nb] die haar zegenenden ommegang doet onder de menschen, het goede stichtend en troost gevend aan een ieder die haar te naargange komt.' (I, 32-33). Weer is het dus de rol van 'zorgvolle huisvrouw' die aan de vrouw wordt toebedeeld, en bij nader inzien lijkt de vrouw de man dus zelfs te overtreffen in het zorg dragen voor de gemeenschap. Die laatste had immers enkel aandacht voor zijn eigen seksegenoten.

Een uitzondering op de man-vrouwrepresentaties in deze roman vormt een korte passage waarin twee vrouwen voorkomen die zich niet op het achterplan ophouden, maar die juist een beslissende rol blijken te spelen op het politieke plan. De verteller verhaalt namelijk hoe Plectrudis en Alpheida, de twee gemalinnen van Pepijn, na de dood van hun echtgenoot beiden hun eigen zoon naar voren schuiven als opvolger voor het ambt van hofmeier. Daarbij stelt de verteller: '... vandaar de strijd tusschen Oostrijk en Westrijk die in den veldslag te Compiègne ten gunste van Plectrudis beslecht werd ...' (I, 66). Verdere uitwerking krijgt deze passage echter niet, en uitweidingen of evaluerende beschouwingen over de bijzondere rol van de twee vrouwen in deze

woelige tijden komen niet voor. Het is gewoon één van de fragmenten die we her en der in de roman aantreffen, waarin een korte samenvatting wordt gegeven van de belangrijkste historische gebeurtenissen die zich op het politieke achterplan onttollen. Meer dan een aanleiding voor telkens weer een nieuw vertrek van de mannen op krijgstoct zijn deze passages niet.²². Ook hier zouden we kunnen stellen dat deze vrouwen een dienende rol vervullen ten opzichte van de mannen in hun leven – aangezien hun beider echtgenoot dood is, worden dat dan hun zonen – maar de formulering van de uitslag van de strijd luidt ‘ten gunste van Plectrudis’, en noch Plectrudis’ zoon, noch die van Alpheida worden bij name genoemd. In dit kleine voorbeeld lijken het dus toch duidelijk de vrouwen die de belangrijkste rol vervullen.

‘Waart gij maar een knaapje’

De hiërarchisch ongelijke verhoudingen tussen de seksen op de Brabantse havezate worden het duidelijkst wanneer de zwangerschap van de hertogin tegen de verwachting in voorspoedig lijkt te verlopen. De hertog wil namelijk per se een ‘mannelijken afstammeling’, terwijl de hertogin zegt: ‘ik voor mij, zou ook al tevreden zijn als ’t maar een dochtertje was dat de Heer mij verleenen wil...’ (I, 26). Wanneer het kind eindelijk ter wereld komt, blijkt het inderdaad *maar* een dochter te zijn. Odo’s ‘bonkige wapenmeester’ Wolf is de eerste die zijn teleurstelling openlijk toont:

[Wolf] verdook het niet, in hun bijzijn luidop zijne teleurstelling uit te spreken en zijn spijt omdat de hertog geen zoon gekregen had. [...] In eene vlaag van ontstemming verbrijzelde de korzelige krijgsman al het kostelijke wapengerief, dat hij als toekomstig speelgoed had doen vervaardigen.

– Een meisejong zou niet weten wat met zulk tuig aan te vangen en spindels vallen niet in mijn vak, had hij gegromd. (I, 47)

Wolfs teleurstelling slaat echter al snel over op de hertog, voor wie de komst van zijn dochter – een gebeurtenis waar hij nochtans tien jaar op heeft gewacht – de ‘leegheid’ niet kan opheffen, ‘omdat hij geen nakomeling had die zijn naam, zijn aard, zijne havezate, zijne titels zou overzetten en een nageslacht vormen. Het scheen hem dat zijn leven voortaan geen zin meer had en al zijne daden nutteloos waren als een ijdel gebaar in de lucht.’ (I, 49). Met het kiezen van een naam laat de hertog zich dan ook niet in, ‘daar het hem onverschillig was hoe het kind heette nu het *maar* eene dochter gold’ (I, 50; mijn cursivering; eerder in de roman werd veel nadruk gelegd op ‘wat er voor den vader aan den naam van een *zoon* gelegen is’ (I, 39; mijn cursivering)). Nochtans ontstaat er op die manier een vrij uitzonderlijke situatie, want het enige voorstel voor een naam dat op dat moment op tafel ligt, komt van Hildes moeder Begga, de grootmoeder en meter van het kindje. En dat een vrouw vrijelijk de naam van een pasgeborene mocht kiezen, was op zijn minst ongebruikelijk: ‘Volgens de heerschende gebruiken wilden de eenen, dat de oudste zoon den naam kreeg van den mannelijken grootvader; volgens ’t gedacht van anderen kwam het recht een naam te geven, alleenlijk toe aan den vader of den voogd [...] Anderen nog kenden het recht toe aan den vermoedelijken peter’ (I, 39). Genoveva’s meter Begga is echter niet zomaar een vrouw: ze is op hoge leeftijd in het klooster getreden, is nu een zeer gerespecteerde, negentigjarige abdis, en de hertogin, zo wordt benadrukt, beschouwde ‘[h]are oude, eerwaardige moeder [...] als eene Heilige en hare uitspraak als eene aanwijzing uit den hemel’ (I, 40). Bij gebrek aan een tegenvoorstel van Odo is het dan ook

vanzelfsprekend dat ‘den uitersten wil’ van deze dienaars Gods wordt gevolgd, namelijk ‘dat men het [kindje] bij zijne geboorte moest toewijden aan de Heilige Genoveva van Parijs en zij het kind met dien naam wilde vereeren’ (I, 40).

In deze hiërarchische samenleving staat het leven van een (edel)vrouw in het teken van het ter wereld brengen van en zorgen voor haar kinderen: ‘Nu eerst zou haar leven eene beteekenis krijgen als zij hare zorg kon besteden aan ’t geluk van dat dierbaar schepseltje.’ (I, 38). Vlak na de bevalling ligt de hertogin ‘verzadigd door de weelde van het moederschap’ met haar kind in het kraambed (I, 42), alsof er nu niets anders meer op de wereld is dat voor haar enig belang heeft: ‘heel hare aandacht was vervuld en gericht op ’t geen voor haar ’t middelpunt van alle bestaande dingen uitmiek’ (I, 49-50). Ook al is het dan een meisje geworden, de hertogin zou haar dochttertje niet meer willen omruilen: ‘zij integendeel, voelde zich bovenmatig gelukkig met haar dochttertje [...] Het kind was haar nu reeds zoo lief en kostelijk, zoo eigen dat zij het voor geen vier zonen zou willen missen.’ (I, 48). Waar de zorg voor de zuigelingen en kleuters zonder meer een zaak van de moeder is, bestaat er voor de verdere opvoeding of opleiding een strikte tweedeling: vaders leiden hun zonen op tot krijgers, moeders leiden hun dochters op tot deugdzaame echtgenotes.²³ De hertogin beschouwt het feit dat ze een meisje ter wereld heeft gebracht dan ook al snel als een voordeel:

Met hoeveel zorg en nauwgezetheid zou zij hare eigen ervaring er bij te pas brengen om de opvoeding van het kind te bewerken en zijn geluk te volmaken; – en hoeveel te beter zou zij in staat zijn het te doen daar het eene dochter was in plaats van een zoon en zij er dus vanzelf toe aangewezen scheen zich met de opleiding bezig te houden. (I, 50)

Terwijl de hertogin dus in de eerste plaats een moeder is en begaan is met het welzijn van haar pasgeboren kind, ongeacht zijn geslacht, bekleedt de hertog in de eerste plaats een publieke functie. Vanuit dat oogpunt is het geslacht van het kind van primordiaal belang, want enkel een mannelijke erfgenaam kan luister bijzetten aan het huis van de hertog van Brabant. De eerste maanden na de geboorte van zijn dochter kan de hertog dan ook geen enkele belangstelling voor het kind opbrengen en laat hij het aan de vrouwen over ‘om zich met poppenspel te vermeien’ (I, 62). Na verloop van tijd echter geraken zowel hijzelf als Wolf toch vertederd door het kleine wicht en vechten ze haast om haar gunsten, al blijft Wolf halsstarrig vasthouden aan zijn negatief oordeel over vrouwen in het algemeen en ziet de wapenmeester het dochttertje vooralsnog in de eerste plaats als een voorlopig substituut voor de jongen waarop hij hoopvol blijft wachten:

Tot Wolf toe had al lang zijn weerbarstig gemoed laten vermurwen en in afwachting nog altijd van den ‘zoon’ wiens leermeester hij eens worden moest, deed hij nu met alle middelen zijn best om in de gunst van het meisje te komen. Hij leidde het mede naar de smis, nam het op den schoot en zat er geduldig zonder te durven roeren. Hij liet de kleine vingertjes wege banen in ’t verwarde woud van zijn harigen kop en trekken aan zijn snor tot hem het water in de oogen kwam. Hij vertelde sagen en legenden waarvan het kind geen zier verstond, en telkens gaf hij het uit de handen met dezelfde spreuk die heel de diepte van zijn leed betuigde:

– *Wart gij maar een jongen*, kleine meid, we zouden van u iets maken! maar nu moet gij het van ’t vrouwvolk krijgen en dat heeft niet veel te beteekenen. (I, 67; mijn cursivering)

En ondanks het feit dat hij verzot raakt op zijn dochter wordt ook de hertog af en toe nog overvallen door een gevoel van teleurstelling en wil hij 'het zijn dochtertje wijten dat zij de plaats had ingenomen van het broertje dat hij nooit aanschouwen zou.' (I, 83) De kleine Genoveva heeft geen enkel idee van Wolfs en haar vaders gevoelens van teleurstelling: 'Van dit alles, maar allerminst dat hare komst als dochtertje eenige ontstemming bij iemand verwekken kon, vermoedde de kleine Genoveva niets' (I, 70). Wanneer haar vader voor de zoveelste maal, en net zoals Wolf dat ook al gedaan had, weemoedig verzucht: 'Waart gij maar een knaapje!' (I, 83), geeft ze het ontwapenende antwoord: 'Vader, ik zal uw knaapje zijn!' (I, 83). Genoveva heeft geen besef van de impact van deze uitspraak, zoals ze dat ook niet had van de teleurstelling van haar vader over haar vrouw-zijn. Haar onwetendheid wordt benadrukt wanneer de verteller stelt dat Genoveva deze woorden 'in hare onschuld' sprak, eenvoudigweg 'vanuit de warme begeerte om haar goeden vader gelukkig te maken' (I, 83-84). Precies die kinderlijk onschuldige en ontwapenende uitspraak markeert echter een cruciaal moment in Genoveva's bewustzijn, namelijk de overgang van een geslachtelijke onbepaaldheid, of een 'bovengeslachtelijkheid', zo men wil, in haar kindertijd, naar een wereld die gekarakteriseerd wordt door een hiërarchisch ingevuld sekseverschil. Onmiddellijk na Genoveva's uitspraak beginnen haar ouders namelijk met de voorbereidselen voor haar verdere opleiding, die sterk bepaald zal zijn door haar sekse. Bovendien mag het als veelbetekenend worden beschouwd dat juist dit antwoord op een verzuchting van de twee belangrijkste mannen in haar leven de allereerste uitspraak in de directe rede is die we Genoveva in de roman horen doen; in de voorgaande pagina's wordt er enkel gewag gemaakt van de klank van haar stem, of wordt verhaald hoe het meisje stilaan leert spreken, zonder dat Genoveva ooit rechtstreeks het woord wordt gegeven.²⁴ Tot op dit cruciale moment (dat trouwens samenvalt met de voorbereidselen voor haar eerste communie) had Genoveva in haar spel met de andere kinderen op de hofstede en in het dorp zowel meegedaan met de spelletjes van de jongens als met die van de meisjes:

In de zomersche dagen wendde zij zich [...] op den ahang der heuvelen, *bij de meisjes* die de geiten en runderen hoedden. Daar stoeiden zij samen over 't beemdgras, gingen er op zoek om de eerste viooltjes te vinden, bonden ze in tros op eenen staak en dansten in de ronde. Zij hielp er bloemenkransen vlechten, leerde er liedjes zingen en luisterde met gretigheid naar zeisels en vertelsels. Aan de oevers van de Dyle verlustigde zij zich *met de knapen* die er in 't helder vloeiend water plonsden, visseltjes vingen of kleurige keitjes raapten. Ondereen speelden zij er blindekoe, schommelden in de elzetakken aan de waterkant of verlustigden zich met bikkelsteentjes. Als zij moe gespeeld waren, gingen zij liggen en zegden raadsels of kwelspreuken, vertelsels en dierenfabels. Soms liet Genoveva zich meetweefelen naar de meente *waar de jongens* in de stoeterij, de wilde veulens bereden en zich oefenden in het speerwerpen en slingeren. Met hen miek zij tochten diep in het woud, op jacht naar vogels en eekhoortjes. En 's avonds kwam zij zwaar beladen met buit naar huis en vertelde opgetogen hare gevaarten. (I, 71-72; mijn cursivering)

Dat de andere kinderen zich (zoals in het bovenstaande citaat) enkel lijken op te houden met kinderen van hun eigen geslacht kan op het eerste gezicht vreemd lijken, maar die andere kinderen zijn ouder dan Genoveva en zijn wél reeds bekend met het onderscheid

tussen de geslachten. Genoveva geniet er zowel van om hele dagen in mannelijk gezelschap in het molenhuis, de pottenbakkerij of de smidse door te brengen, als om met de andere ‘kleine meisjes’ ‘glasperels [te rijgen] om er vingerringen, halskralen, lokkenband en gordels mede te maken.’ (I, 80). Ook met de dieren speelt ze trouwens lustig mee: ‘[...] dat zij hare vlucht nam over het binnenhof en er rondvlinderde als een vogel zonder dat de hoenders, de eenden, de ganzen, duiven en pauwen er door verschuwd werden of op de vlucht gingen, omdat ze ’t meisje aanzagen als eene van huns gelijken.’ (I, 72-73). Genoveva wordt trouwens geregeld met dieren vergeleken in de bladzijden die over haar vroegste kindertijd handelen. Bij het ontwaken, bijvoorbeeld, springt ze ‘wakker als eene bij’ op, kruipt ze ‘gelijk een kuikentje uit zijn warmen pelspolk’ en begint ze ‘te kwetteren en te kweelen als een vogeltje dat de vlerkjes openslaat en zijne vlucht neemt om den nieuwen dag te begroeten.’ (I, 61). Ze kent ‘de taal der vogelen’, ‘zij wist van de levenswijze der dieren en verstond het lied van de kabbelende waterleikes.’ (I, 94). Maar ze wordt ook met andere natuurelementen in verband gebracht: als kleuter wordt ze bijvoorbeeld ‘die heerlijke meibloem’ genoemd (I, 83). Het is in deze bladzijden dat het Arcadia waarin Genoveva als ‘natuurkind’ leeft – Stephanie Claes-Vetter gebruikt de karakterisering ‘het heerlijke natuurkind Genoveva’ letterlijk in haar recensie in *Het Vlaamsche Land*²⁵ – , zonder verschil in rang of stand, te midden van alle andere wezens, het sterkst gestalte krijgt. Het is in dit Arcadia dat Genoveva ‘ontlook als eene gezonde plant in veien grond.’ (I, 62).

Vóór haar ‘onschuldige’ antwoord leek Genoveva zich niet bewust van onderscheiden categorieën van mannelijk- en vrouwelijkheid, noch van de daaraan verbonden rollen en verwachtingspatronen: als een als het ware geslachtloos wezen leek ze dat onderscheid te overstijgen. Door haar uitspraak ‘Vader, ik zal uw knaapje zijn’ ontstaat echter het Lacaniaanse effect van het verdeeld zijn door de taal: vanaf het moment dat Genoveva een sprekend subject is geworden, treedt de verdeeldheid die eigen is aan elk ‘parlêtre’ ook bij haar in. Tegelijk ontstaat het verlangen naar wat (met die uitspraak) voorgoed verloren is gegaan (het Lacaniaanse ‘object *a*’).²⁶ Genoveva zal haar belofte nooit letterlijk kunnen nakomen: ze zal immers nooit fysiek een jongen kunnen worden. Figuurlijk, daarentegen, zal ze door haar marteldood wel haar vaders ‘knaapje’ worden: ze zal de verwachtingen die hij van een mannelijke nakomeling had niet alleen inlossen, maar zelfs overtreffen (cf. infra).

‘Vader, ik zal uw knaapje zijn’

Het onderscheid tussen de twee geslachten krijgt in het leven van Genoveva voor het eerst uitdrukking in de keuzes die gemaakt moeten worden in verband met haar opleiding. Genoveva bevindt zich immers op een overgangsmoment nu haar eerste communie, en daarmee de aanvang van haar opleiding tot edelvrouw, voor de deur staat. Dat maakt Genoveva’s moeder haar ook onbewimpeld duidelijk: ‘Genoveva, uwe kinderjaren zijn nu voorbij en het past u voortaan niet meer zoo uitgelaten en onbezonnen te zijn: gij zult nu het spel moeten afleggen om te denken aan werken en leeren.’ (I, 87). Deze overgang wordt ook gesymboliseerd in de wisseling in klederdracht en haartooi:

Van stonden aan kreeg Genoveva eene andere kleeding. Het korte kinderrokje werd vervangen door een lang wollen overkleed dat in wijde plooiën tot op de voeten neerviel en het loopen en stoeien hinderen moest. De vracht goudblonde haren bond

men in twee dikke vlechten en een ijzeren schapeel weerde de losse kroezeling uit het wezen. Alzoo uitgedost, scheen Genoveva ineens van kind tot eene jonge maagd herschappen. (I, 87-88)

Nu Genoveva's eerste communie nadert, herinnert de hertog zijn vrouw aan de (tot nog toe door geen enkel personage fundamenteel gecontesteerde) rolverdeling in de Frankische maatschappij²⁷:

Den knape past de speer en het zweerd: voor hem is alle andere wijsheid die in runenstaven op perkament gebeeld staat, uit den booze – de wijgman kan ze ontberen; vrouwen echter doen best zich op godsvrucht toe te leggen en daar laat ik u mede geworden, lieve Hilde. (I, 86).

In overeenstemming met de traditionele gebruiken wordt het dus de verantwoordelijkheid van de hertogin – die, in tegenstelling tot haar man, wel 'geleerd had schriften te lezen' (I, 25) – zorg te dragen voor en de nodige beslissingen te nemen inzake de opleiding van hun dochter. De hertogin beslist dat Genoveva geschoold zal worden in de zeven vrije kunsten, zodat, vanuit de gecombineerde kennis van de 'Heilige Schriftuur, de brieven der Apostelen en eenige levens van Heiligen' en de lectuur van de antieke Latijnse en Griekse auteurs 'het verstand de deugd in hart en gemoed zou prenten.' (I, 86). Daarnaast draagt Hilde een van haar hofdames op om Genoveva ook onderricht te geven 'in allerhanden arbeid en huiselijke zaken' (I, 87) – de hertogin

hield immers aan het oud Germaansch gebruik en was van meening, dat de wereld eener edelmaagd haar huis is, waar zij om er het bestuur goed te kunnen uitoefenen, zelf alle bezigheden moet hebben verricht en daarom wilde zij Genoveva onder haar eigen toezicht, een tijd lang met de dienstmaagden aan het werk stellen. (I, 129)

Bij nader inzien lijkt de uiteindelijke beslissingskracht over Genoveva's opleiding echter toch niet volledig bij de hertogin te liggen. Hoewel wordt gezegd dat het het 'inzicht der hertogin' was om aan de abt van Andenne te gaan vragen of die een goede Angelsaksische monnik-leermeester kon aanbevelen en de hertogin alle 'schikkingen' neemt (I, 87), wordt namelijk ook verhaald hoe de hertog *instemt* met de plannen van zijn vrouw (I, 86), en hoe de abt van Andenne 'den *hertog* met veel voorkomendheid [ontving] en [...] grootelijks *zijn* besluit een geestelijken leermeester te nemen [loofde]' (I, 89; mijn cursivering). De verantwoordelijkheden van de hertogin bestaan dus enkel bij gratie van de toestemming van de hertog; hij voert het opperste gezag, zeker naar de buitenwereld toe.

Dezelfde ambivalentie lijkt aan het werk bij de beslissing om Genoveva naar het klooster te sturen. Ik heb eerder al gewezen op de boven alle twijfel en kritiek verheven eerbied die de Brabantse hertogin voor alle dienaren Gods koestert, en op haar bereidheid om zich zonder verdere vragen aan hun wil en hun interpretatie van Gods 'geheime wegen en inzichten' te onderwerpen (I, 58). Welnu, bij Genoveva's doopsel had de wijbisschop van dienst ('die een heilig man scheen te zijn' (I, 51) en eruitzag 'als eene bovenaardsche verschijning' (I, 53), 'een Heilige', een 'godsgesant' (I, 54), en die 'met de gave der voorzegging was begenadigd' (I, 60)) een profetie uitgesproken die de hertogin 'hevig ontsteld[e]'. Deze voorzegging luidde:

Uwe komst op de wereld, mijn engelken, heeft den Hemel geweld gekost en God heeft u eene zware taak voorbeschikt. Een verwoede strijd van kwade machten zal om u ontbonden worden; een ijzige storm zal over uw hoofd varen en u voortdrijven als een blad in den wind. (I, 56)

Tot de verschrikte hertogin richtte hij daarna de volgende troostvolle woorden:

Bij den Heere zal den gang van den mensch te rechte beslist worden en Zijnen weg zal hij willen. Als hij valt, zoo en zal hij niet gekwetst worden, want de Heere legt Zijne hand daar onder. Merkt, vrouwe, dat er nooit nutteloos geleden werd en nooit een zucht geslaakt zonder verdienste. De roem harer deugden zal sterker staan dan de roem door zeven helden met wapendaden verkregen. Genoveva, uw naam zal glanzen in de toekomst, lang nog nadat de nakomelingen uit uw stam zullen vergaan en vergeten zijn. En geslachten na geslachten zullen in uw lijden hun troost en sterkte vinden. (I, 56-57)

Voor Begga staat daarmee vast dat Genoveva ‘eene Heilige’ zal worden, en hoewel daar in de profetie zelf niets over gezegd wordt, concludeert de abdis – vanuit haar ‘strengte en afgetrokken godsdienstzin’ (I, 58), zoals de verteller zegt – dat Genoveva een kloosterleven wacht. Ze draagt haar dochter dan ook op: ‘Kweek Genoveva op in wijsheid en deugd opdat zij eens de waardige bruid Christi worde.’ (I, 59). Begga’s interpretatie van de profetie neemt in Hilde bewustzijn de plaats in van de eigenlijke profetie en de hertogin neemt zich onmiddellijk voor om haar dochter later naar het klooster te sturen. Een leven als kloosterzuster wordt voor Hilde al snel ‘de voorgetrokken baan’ van Genoveva’s leven én de enige beveiliging tegen ‘het ongeluk [...] waarmede de bisschop haar bij het doopsel bedreigd had.’ (I, 164). Nochtans stellen de hertog en hertogin zich aanvankelijk tevreden met de aanstelling van de Angelsaksische monnik Benignus als huismeester. Pas wanneer een Frankische bisschop uit de koninklijke hofhouding de havezate aandoet met het (dwingende) verzoek dat Genoveva, net als zovele andere begaafde edelmaagden, haar opleiding aan de hofschool zou komen voltooien om dan later te worden opgenomen ‘in den stoet der muzen die in zijne [de konings, nb] onmiddellijke omgeving, hunne gratiën en bevalligheden kunnen ten toon spreiden’ (I, 125), komt de hertogin op het onderwerp terug. De angst voor ‘de losse zeden aan het hof’, de ‘weelde en wulpschheid’, het feit dat de Frankische koningen ‘alle middelen gebruikten [om] de bloem der jeugd aan te trekken en in ’t verderf te storten’ (I, 127) doet haar de hertog herinneren aan de voorzegging van de wijbisschop:

Gij vergeet echter,’ zegde zij tot den hertog gewend, ‘dat wij over onze dochter niet vrij beschikken mogen, dat God zelf door den mond van den wijbisschop bij haar doopsel, haar tot Zijne bruid verkoren heeft, en wij Genoveva daarom tot den geestelijken staat hebben voorbeschikt. (I, 126)

‘Wij’, dat zou dus Begga zijn, wiens wil de hertogin zonder aarzelen gehoorzaamt. De hertogin begeeft zich dan ook onmiddellijk naar Nijvel, waar haar zuster abdis is van het klooster, en deze laatste draagt haar op om ‘Genoveva zonder uitstel naar het klooster te zenden om er hare opleiding te voltrekken’. Genoveva moet er nog niet de

geestelijke staat aannemen, al zal 'geboodschapt worden' aan het hof dat ze dat wel zal doen; ze zou er enkel 'veilig geborgen blijven voor alle wereldsch verderf.' (I, 127). De hertogin gaat akkoord met het voorstel, 'omdat het haar tevens de geschikteste gelegenheid bleek Genoveva met het kloosterleven bekend te maken, waar zij door hare roeping voor bestemd was.' (I, 127-128). De hertog echter 'verklaarde [...] zich in 't geheel niet ingenomen met zulk een haastig besluit' (I, 128): hij wil zijn dochter op de havezate houden en haar haar studies laten voortzetten onder leiding van Benignus (die de hertog overigens ook in bestuurlijke zaken helpt). Enkele maanden later wordt Benignus echter door zijn abt teruggeroepen (op bevel van de Frankische bisschop die Genoveva naar het koninklijke hof had willen halen, zo blijkt), zodat de hertog geen andere keus heeft dan Genoveva naar het klooster te sturen 'om alzo erger kwaad te vermijden.' (I, 130). Genoveva's verblijf in het klooster verloopt dus tegen haar vaders wil, en mag niet geïnterpreteerd worden als zijn toestemming in Hildes toekomstplannen voor Genoveva. Enkel zijn bekommernis voor Genoveva's heil heeft hem deze beslissing doen nemen en haar verblijf in het klooster is door hem uitdrukkelijk als tijdelijk bedoeld.

Hildes zuster echter, die de abdis is van het klooster waar Genoveva verblijft, deelt de mening van haar moeder Begga en tracht Genoveva 'afschuw in [te] boezemen voor de wereld, en haar den aangenamen voorsmaak [te] geven van de heerlijkheden der zielerust die in het kloosterleven te vinden zijn.' (I, 145). Daartoe geeft ze Genoveva het leven van Sint Radegundis te lezen. Radegundis, dochter van de Thuringische koning Bertharius, zegt na een huwelijksleven vol ellende en ongeluk de wereld vaarwel en sticht in Poitiers een klooster waar ze in de strengste boetvaardigheid de rest van haar leven doorbrengt. Genoveva's lectuur van dit heiligenleven heeft echter 'het tegenovergestelde uitwerksel van 't geen de abdes er van had verwacht.' (I, 146). Genoveva staat niet zozeer in bewondering voor de 'verhevene kloosterdeugden der Heilige';

't geen Genoveva eigenlijk ontroerde, 't waren de gruwelijke lotgevallen der edele koningsdochter, die met hare reine jeugd, in de handen viel van den wellusteling en door hem in een palatium van Westrijk, samen met andere Gallische jonkvrouwen, opgesloten werd om er eene verfijnde opleiding te genieten eer hij haar tot huisvrouw wilde nemen (I, 146)

Zij heeft de grootste bewondering voor

de heldhaftigheid waarmede de maagd Radegundis den gruwelijken weerzin overmeesterd had om in gedwongene echtverbintenis met den Frankischen prins Clotharius te leven in gezelschap van een aantal keefswijven, omdat die opoffering Radegundis bij God veel verdienstelijker moest gemaakt hebben dan al 't geen zij later in het kloosterleven aan boetveerdigheid had gepleegd. De manier waarop Radegundis [...] niet alleen hare onschuld had bewaard, maar met geduld en onderwerping zich had weten op te werken tot zulke heiligheid, dat scheen Genoveva het verhevenste, het grootste dat menschenkrachten met de hulp van Gods genade bereiken kunnen. (I, 147)

Het lezen van Radegundis' levensverhaal doet Genoveva plots beseffen 'dat zij nu, door een besluit te nemen, over hare toekomst beslissen kon...' (I, 146). De verteller

beschrijft dit plotse besef als een ‘veropenbaring’ (I, 146). Ook verderop nog benadrukt de verteller het uitzonderlijke van dit inzicht: ‘Het viel haar als een straal van genade uit den hemel, – eene ontdekking die zij *zelf* gedaan had’ (I, 147; mijn cursivering). Wat uitzonderlijk is, is dat een vrouw hier ontdekt dat ze zelf over haar toekomst kan beslissen. Genoveva’s besluit, dat ‘in hare overtuiging vast [stond] als eene zekerheid’, was: ‘dat zij niet tot den kloosterstaat geroepen was.’ (I, 147). In dit zelfstandig genomen besluit toont Genoveva zich niet de dochter van haar volgzaam moeder, maar lijkt ze veeleer op haar verlichte vader. (Tijdens haar hele opleiding werd er overigens gewezen op haar opmerkelijke intelligentie en kritische zin, karaktereigenschappen die ze duidelijk van haar vader had meegekregen.) Bovendien assumeert Genoveva hier een erg mannelijke rol: vrouwen beslissen in deze maatschappij immers niet zelf over hun toekomst, ze schikken zich in het lot dat hun wordt opgelegd. Ook al toonde de hertog zich niet echt geneigd om Genoveva tot het kloosterleven te bestemmen, toch is het de eerste keer dat we een vrouwelijk personage zelf zien beslissen over haar eigen toekomst zonder daarvoor toestemming te vragen aan een man.²⁸

Net als Radegundis zal ook Genoveva een huwelijksleven vol ongeluk kennen: haar echtgenoot Siegfried vertrekt kort na hun aankomst op zijn burcht op krijgstoct tegen de Saracenen, en wanneer zijn slotvoogd Golo Genoveva valselyk beschuldigt van ontrouw omdat ze niet op zijn avances is willen ingaan, gelooft Siegfried hem en veroordeelt hij zijn zwangere vrouw ter dood. De beulen krijgen echter medelijden met Genoveva en haar kind en laten haar achter in het woud, waar ze zes jaar lang weet te overleven vooraleer Siegfried haar tijdens een jachtpartij terugvindt. Helaas is hun hereniging van korte duur: Genoveva is zozeer verzwakt dat ze kort daarna sterft in een sfeer van martelaarschap. De woorden die de bisschop bij haar doopsel uitsprak, zijn daarmee bewaarheid geworden:

De roem harer deugden zal sterker staan dan de roem door zeven helden met wapendaden verkregen. Genoveva, uw naam zal glanzen in de toekomst, lang nog nadat de nakomelingen uit uwen stam zullen vergaan en vergeten zijn. En geslachten na geslachten zullen in uw lijden hun troost en sterkte vinden. (I, 56-57).

Een mannelijke nakomeling had luister kunnen bijzetten aan het geslacht van de hertog van Brabant, maar die roem zou uiteindelijk zijn uitgestorven, net als het *Nibelungenlied* misschien, een lied dat minstrelen in de roman vaak voorzingen aan de adellijke heren, maar dat volgens Stephanie Claes-Vetter door de negentiende-eeuwse Vlamingen niet meer gekend is (‘De Nood der Nevelingen is bij het volk lang in het vergeetboek geraakt’).²⁹ Genoveva’s roem is echter groter dan de luister die zeven helden (lees: *mannelijke* erfgenamen) hadden kunnen bijzetten aan het huis van Brabant, en juist Genoveva’s legende is steeds ‘in den volksziel blijven leven’³⁰, ‘als een levend eigendom aan den bodem ontsprongen’.

¹ Geciteerd naar Joris Eeckhout, 'Boekennieuws. Stijn Streuvels, Genoveva van Brabant [...]’, in: *Dietsche Warande en Belfort*, 21 (1921), 2, p. 384-387 (p. 385).

² Stijn Streuvels, *Genoveva van Brabant*. 2 delen. – Amsterdam: L.J. Veen, [1919-1920].

³ Luc Schepens, 'Inleiding', in: Stijn Streuvels, *In Oorlogstijd. Het volledige dagboek van de Eerste Wereldoorlog*. – Brugge: Orion; Nijmegen: Gottmer, 1979, p. 5-37 (p. 8); Hedwig Speliers, *Dag Streuvels. 'Ik ken den weg alleen'*. Tweede druk. – Antwerpen: Kritak, 1994, p. 428-429.

⁴ Stijn Streuvels, 'Over Genoveva van Brabant', in: Stijn Streuvels, *Uit lust-met-de-penne. Niet gebundelde opstellen, open brieven, boekbesprekingen, huldegroeten, enz.* Verzameld en ingeleid door Luc Schepens. – Beveren: Orbis en Orion; Nijmegen: Gottmer, 1982 [1929], p. 237-267 (p. 239). De tekst verscheen eerder in de *Verlagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*.

⁵ S. Streuvels, 'Over Genoveva van Brabant', p. 239.

⁶ H. Speliers, *Dag Streuvels*, p. 449; Hedwig Speliers, *Als een oude Germaanse eik. Stijn Streuvels en Duitsland*. – Antwerpen: Manteau, 1999, p. 93 en 121.

⁷ Geciteerd naar L. Schepens, *o.c.*, p. 8.

⁸ S. Streuvels, 'Over Genoveva van Brabant', p. 239.

⁹ S. Claes-Vetter, 'Genoveva van Brabant. Het laatste werk van Stijn Streuvels', in: *Het Vlaamsche Land. Algemeen Weekblad voor Stad en Dorp*, 2 (26/02/1921), 48, p. 1 en 4 (p. 1).

¹⁰ Voor een overleveringsgeschiedenis van de Genoveva-legende, zie S. Streuvels, 'Over Genoveva van Brabant' en Hubert Boone, *Traditionele Vlaamse volksliederen en dansen*. – Leuven: Peeters, 2003, p. 20-23.

¹¹ Cf. S. Streuvels, 'Over Genoveva van Brabant', p. 244-245.

¹² Gust Keersmaekers, 'Pleidooi voor een vergeten werk: Stijn Streuvels, Genoveva van Brabant', in: *Stijn Streuvels 1871-1969*. Speciaal nr. van *Vlaanderen*, 43 (mei-juni 1994), 3, p. 93-98 (p. 94).

¹³ Rob Roemans & Hilde van Assche, *Bibliografie van Stijn Streuvels. Werk in boekvorm*. – Antwerpen/Utrecht: De Nederlandsche Boekhandel, 1972, p. 175-176.

¹⁴ Stijn Streuvels, *De schoone en stichtelijke historie van Genoveva van Brabant*. Met teekeningen versierd door Jules Fonteyne. (Streuvels' volksboeken) – Leuven: Vlaamsche boekenhalle, 1921.

¹⁵ Geciteerd naar G. Keersmaekers, *o.c.*, p. 94. Interessant is overigens dat Streuvels zelf nergens de term 'historische roman' in de mond neemt om naar zijn *Genoveva van Brabant* te verwijzen: hij heeft het voortdurend over 'mijn cultuurhistorischen roman', 'de reconstructie van het cultuurleven in 't begin der VIIIe eeuw' of 'ene cultuurhistorische bewerking der legende'.

¹⁶ S. Streuvels, 'Over Genoveva van Brabant', p. 237.

¹⁷ [Anon.], *Leven van Genoveva van Brabant, huisvrouw van den doorluchtigen Palatijn Sifridus*. Verbeterde uitgave. – Gent: Snoeck-Ducaju, [1836]. Volgens Speliers bezat Streuvels een exemplaar van dit blauwboekje in zijn bibliotheek.

¹⁸ Citaten uit Streuvels' *Genoveva van Brabant* staan in de tekst zelf en nemen de vorm aan van volumenummer, paginanummer.

¹⁹ S. Streuvels, 'Over Genoveva van Brabant', p. 255.

²⁰ S. Streuvels, 'Over Genoveva van Brabant', p. 252.

²¹ S. Streuvels, 'Over Genoveva van Brabant', p. 258.

²² Nergens in de roman worden de mannen overigens gevolgd op hun krijgstoelt; enkel het leven van de (voor het merendeel vrouwelijke) achterblijvers op de Brabantse havezate, en later op Siegfriedsburg, wordt verhaald.

²³ Cf. ook infra voor een verdere uitwerking van deze opvatting.

²⁴ Ik geef enkele voorbeelden: 'Even gauw begon het alsdan te kwetteren en te kweelen als een vogeltje dat de vlerkjes openslaat en zijne vlucht neemt om den nieuwen dag te begroeten' (I, 61); 'het klinkklare stemmetje van zijn dochtertje' (I, 62); 'Maar de echte vreugde begon nu voorgoed als het kind de eerste klanken leerde stamelen en later, geleidelijk, met ongerief van woorden nog, er uit gerocht om enkele dingen bij hun naam te noemen.' (I, 65); 'Vroeg in den morgen stond hij [de hertog, nb] reeds bij het wiegje om het kind de armpjes naar hem te zien uitstrekken en om te hooren hoe het op eene verrukkelijke manier en met wuivend gebaar, zijn morgengroet uitkraaide en vroolijk "da-da" riep. De teederheid waarmede het die klanken uitbracht, en de knoddigheid bij 't lepelen met de tong en 't plooien der lippen, met de uitdrukking van den blik en de gebaren van heel 't gelaat, waren voor den hertog een altijd nieuw wonder. [...] hij hoorde 't geern als het in zijn eigen aan 't prazelen was, heele reken onverstaanbare woorden, waar de dienstmeisjes alleen den zin van wisten te verklaren.' (I, 66-67).

²⁵ S. Claes-Vetter, *o.c.*, p. 1.

²⁶ Paul Verhaeghe, *Tussen hysterie en vrouw. Van Freud tot Lacan: een weg door honderd jaar psychoanalyse*. Tweede, herwerkte uitgave. – Leuven: Acco, 2006, p. 102, 137.

²⁷ Het enige personage dat zich op een bepaald moment sceptisch toont over de traditionele gang van zaken is de ruwe wapenmeester Wolf. Wanneer Genoveva's opleiding tot edelvrouw aanvangt, merkt hij op: 'Wat gaan ze nu met het kind uitrichten! 't Geen ik had moeten doen met speer en werpbijl en schermsaks, moet ik nu overlaten aan een Schottenmunk die afkomt met runentoovertij.' (I, 89). Maar ook Wolf legt zich ondanks zijn scepsis neer bij deze traditie, zoals de daaropvolgende zin onmiddellijk duidelijk maakt: 'En hij kroop in zijn smidshol om de zaken hun loop te laten.' (I, 89).

²⁸ Ironisch genoeg zal Genoveva's echtgenoot haar toch weer in die sacrale rol duwen die ze eerder had weten te ontvluchten. Siegfried slaagt er namelijk maar niet in om Genoveva als een vrouw van vlees en bloed te zien, als de aardse, zorgzame 'huisvrouw' die ze zo wanhopig graag voor hem wil zijn. Hij ziet enkel 'een wezen van hooger aard, eene Heilige door Gods stempel gewaarmerkt als Zijne uitverkorene' (II, 24) wanneer hij naar zijn vrouw kijkt.

²⁹ S. Claes-Vetter, *o.c.*, p. 1.

³⁰ S. Claes-Vetter, *o.c.*, p. 1.